

Píše Luboš Merhaut

(E*forum, 23. 03. 2022)

Literární kritik a dějepisec, kulturní publicista, esejista, editor, zároveň básník, prozaik, překladatel a vysokoškolský pedagog **Jan Blahoslav Čapek** (1903–1982) bývá obvykle (takříkajíc příručkově) nahlížen hlavně jako filozofující literární historik různorodého a širokého záběru (od středověku po svou současnost), soustředěný s pozitivistickým východiskem zejména na tradicionalisticky ideové i etické, až moralizující rysy literárních jevů (s distinktivním důrazem na duchovní hodnoty českobratrské evangelické konfese) – od individualit osobnostních a tvarových přes literární a kulturní směry a epochy k otázkám metodologickým a úvahám obecného charakteru o významu umění pro společnost a její dějiny. Čapkovo usilování o komplexnost dokládají mj. knihy *Československá literatura toleranční 1781–1861* (1933), *Duch české literatury předbřeznové a předmájové* (1938), *Z kulturních dějin českých 17. a 18. století* (1940) či *Profil české poezie a prózy od r. 1918* (1947). V posledních desetiletích byl J. B. Čapek edičně představován hlavně jako komeniolog studií *Na cestě z Labyrintu. Komenský a východní Čechy* (ed. Dagmar Čapková, Brandýs nad Orlicí / Ústí nad Orlicí, 1992) a souborem *Několik pohledů na Komenského* (ed. D. Čapková, Praha, 2004), dále monografií z pozůstalosti *Antropismus. O nové lidství* (ed. Martin Kučera, Praha, 2014). K dispozici jsou rovněž stejnojmenné jubilejní sborníky *Jan Blahoslav Čapek* (Brandýs nad Orlicí / Ústí nad Orlicí, 1992; ed. Jan Štěpán, Brno, 2004).

Současný obraz Čapkovy tvorby podstatně doplňuje a vyrovnává publikace **Literární studie** (Praha: ÚČL AV ČR, 2021), kterou svědomitě připravil **Lukáš Holeček**. Jeho výbor v dnešní situaci i v návaznosti na jediný dosavadní, Čapkův autorský výbor *Záření ducha a slova* s podtitulem *Literární stati a studie československé* (Praha, 1948) logicky a příhodně ponechal stranou látku české starší literatury i literatury 19. století a zaměřil se na témata novější. Zahrnuje čtyřicetku prací – nejen studie, ale i články a recenze – z let 1924 až 1980, knižně zde většinou publikovaných poprvé (včetně několika textů „zasutých“, resp. stěží dostupných, původně otištěných v zahraničí či v samizdatu). Soubor tedy usiluje „přehledně představit specifika Čapkova přístupu k literárním dílům, s důrazem na kontext moderní české literatury první poloviny 20. století, [...] klíčová témata Čapkova publicistického, kritického a literárněvědného díla“ (s. 7).

Knihy má čtyři tematické části (vždy řazené chronologicky). První a nejrozsáhlejší (bez nadpisu) přináší bilanční a programové „filozoficky a metodologicky zaměřené studie a publicistiku“. Druhý oddíl (*Díla a osobnosti*) obsahuje kritické reflexe a interpretace poezie Jiřího Wolker, Josefa Hory a Jana Nerudy, Viktora Dyka, Otokara Březiny,

Samuela Venera a Marie Rafajové, próz Vladislava Vančury a Jana Karafiáta a díla Karla Čapka, výklady o protagonistech moderní české literární historie a kritiky (Jan Jakubec, Miloš Marten, Albert Pražák, Gustav Jaroš-Gamma a F. X. Šalda); vyzdvihnout tu lze mj. rozsáhlý článek nadepsaný *Šaldův boj o osobnost (K otázce kritického individualismu a personalismu)*, otištěný dosud pouze v roce 1977 v neapolském časopisu *Annali*, zrcadlící příznačnou snahu o harmonizující portrét F. X. Šaldy prostřednictvím teze o osobnostní „jednotě stálé intencionality trialistické“, tj. o „jeho třech bytostných vztazích - ke kritickému myšlení, k umění a k náboženství“, o trialismu vedoucím k „stálému překonávání stereotypů a objevování nových pevnin“ (s. 303-304). Třetí oddíl zahrnuje čtyři texty z dobové, konfesionálně založené diskuse nad románem *Bloudění* Jaroslava Durycha, vztahující se k otázce o tzv. smyslu českých dějin; čtvrtý pěti z autorových četných prací o T. G. Masarykovi, mj. s pozoruhodným postižením podstaty jeho názoru na umění: „Umění bylo Masarykovi podstatnou součástí duchového i reálného světa, který má být přestavěn a znovu vybudován. [...] U Masaryka však nejde jen o chápání uměleckého díla jako dokumentu. [...] vysoko Masaryk stavěl umělecké dílo jako funkci poznání, a to poznání životního, reálného i duchového“ (*Dílo - činitel*, 1935, s. 342 a 345). Součástí edičního aparátu jsou poznámky a přílehlavé vysvětlivky k jednotlivým zařazeným textům.

Lukáš Holeček připojil portrétní studii *Dílo a osobnost Jana Blahoslava Čapka*, v níž znovu zdůraznil kritéria svého výběru textů, především „snahu připomenout J. B. Čapka jako významnou osobnost české literární vědy“ prostřednictvím typických projevů jeho myšlení o literatuře. „Jedná se zejména o analyticky a metodologicky zaměřené studie (generační problematika, metakritika, historiografie, tradice, humanismus - baroko - protireformace, vztah umění a náboženství, literární antropologie, psychologie tvůrčí osobnosti, personalismus a nový humanismus) publikované zejména v *Naší době*, tak i další stati ilustrující Čapkovu pozici v kontextu meziválečné literární kritiky.“ Konstatoval rovněž, že „vzhledem k tomu, že bibliografie J. B. Čapka obsahuje několik stovek položek s rozličnými tématy, publikovaných v desítkách periodik a sborníků, lze na tomto místě podat pouze obecnější charakteristiku do této edice nezařazených příspěvků“ (s. 420-422). Byť editor zároveň eviduje i další Čapkovy práce na dané téma v komentářích k příslušným položkám, přece jen lze absenci alespoň nějakého širšího bibliografického soupisu a přehledu o celku autorova díla považovat za deficit.

Již v *Úvodním slovu* Holeček označil Čapka za představitele „duchovědně a sociologicky orientovaných metodologických přístupů, které zůstaly ve stínu strukturalismu a později marxismu“ (s. 7). V závěrečné studii v zásadě rozvinul (i obohatil) již tradiční (výše naznačené) hodnocení Čapkovy pojetí literatury a jejích dějin. Podal Čapkovu biografii, popis jeho tvorby a aktivit, charakterizoval jej postupně a výstižně jako literárního kritika masarykovsko-traditionalistické orientace, pojednal jeho vztah k moderním uměleckým směrům, kritický k avantgardním experimentům a hledající duchovní podněty a jistoty v generačních úvahách a diskusích, jeho literárněhistorické, literárněteoretické a kulturně-politické působení v měsíčníku *Naše doba* v třicátých a čtyřicátých letech 20. století, poválečné úsilí ve znamení „nového

humanismu“ i poúnorovým režimem omezované možnosti veřejného působení. Podtrhl Čapkovo „vytrvalé úsilí vracet se prostřednictvím literatury k základním otázkám po smyslu života – stále znovu je vnášet do horizontu čtenářské i vědecké zkušenosti, a to právě v situacích, kdy jsou tyto hodnoty otřeseny v základech“ (s. 419). Čapkův odkaz shrnul právě jako „hledání smyslu života“ – „Celostní hledisko“ pro Čapka znamenalo posuzovat literární dílo vzhledem k etickým a náboženským hodnotám v něm obsaženým“ (s. 418). V tom lze ovšem spatřovat jak sílu, tak i úskalí...

Jan Blahoslav Čapek nesporně patří k významným osobnostem dějin české literární historie a kritiky, které by neměly zůstat stranou pozornosti a jejichž dílo, význam, jedinečnost i inspirativnost je zapotřebí připomínat. Již proto je třeba knihu *Literární studie* ocenit – jako dobrou, reprezentativní práci a výzvu zároveň, jež přirozeně stvrzuje editorovo „přesvědčení, že Čapkovo dílo může být významnou inspirací pro současné zkoumání základních otázek literatury a historie. Jaký je význam literatury pro život jedince a společnosti? Jaký je vzájemný vztah mezi spisovatelem a jeho dílem? Můžeme v literárním díle hledat ideje a charakteristiky společnosti určité doby? Na jakém metodologickém podkladu? Mají dějiny určitý smysl, lze v nich postřehnout nějaký teleologický vývoj, jednotné směřování? Jak vůbec psát o minulosti a co se s historií děje, chopí-li se jí spisovatel? Jaký je vztah mezi uměním a náboženstvím?“ (s. 387–388).

Jan Blahoslav Čapek: *Literární studie*. Edičně připravil, poznámkami opatřil a průvodní studii napsal Lukáš Holeček. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2021, 440 s.

www.ipsl.cz